

ТЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ У ПОВІСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО “ЗІРКА”

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (29).

Кордонєць О. Тема національного відродження на Закарпатті у повісті Богдана Лепкого «Зірка»; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 11; мова – українська.

Анотація. У статті розглянуто повість Б.Лепкого «Зірка», в якій розкриваються маловідомі сторінки нашої історії – роль колишніх січових стрільців у процесах національного відродження на Закарпатті.

Ключові слова: модернізм, імпресіонізм, національне відродження, січові стрільці, Закарпаття.

Богдан Лепкий належить до найпопулярніших галицьких письменників початку ХХ ст. Його творчість (і поетична, і прозова, і публіцистична) наскрізь пронизана національною ідеєю, жагучою любов'ю до України, вірою в її відродження. За твердженням Н.Білик, “Б.Лепкий – один із найвизначніших представників духовної еліти української нації, носій та пропагандист її культури та духу, духовний батько національного відродження” [2, с. 32].

Митець ніколи не був на Закарпатті, але постійно цікавився подіями, що відбувалися у цій частині України, відстоював ідею об'єднання усіх українських земель. Фактом, який підтверджує зацікавленість письменника закарпатським краєм, є те, що дія повісті „Зірка” (1929) відбувається саме на Закарпатті. Ця сторінка життя і творчості Б.Лепкого не привернула належної уваги критиків та літературознавців, тому вважаємо тему нашого дослідження актуальною, такою, що дозволить створити більш повне уявлення про місце спадщини митця у літературному процесі кінця ХІХ – поч. ХХ ст.

Повість „Зірка” порушує гострі соціальні та морально-етичні проблеми і змальовує долю колишніх січових стрільців після трагічної поразки національно-визвольних змагань. Довгий час твір не перевидавався: ні на території України (зі зрозумілих причин), ні за кордоном. Лише майже через сім десятиліть у 1997 році повість знову побачила світ у двотомнику творів Б.Лепкого, упорядкованому та виданому Ф.Погребенником.

Сучасники письменника про повість згадували тільки принагідно, вона не привернула належної уваги критики. О.Петраш у статті „Маловідома повість Богдана Лепкого...” називає „Зірку” гостропроблемним, сучасним твором і вказує на те, що Лепкий першим у тогочасній літературі порушив тему післявоєнної долі ветеранів УГА, „...сказав про речі, які не всім подобалися” [6; с. 122]. Йдеться насамперед про неоднорідність середовища колишніх січових старшин, серед

яких були не тільки герої, що проливали свою кров, а й пристосуванці, які навіть на війні знаходили способи нажитися, не думаючи, що знищують таким чином підвалини молоді і тому ще слабкої української державності.

М.Сивіцький, розглядаючи прозову творчість Б.Лепкого, слушно вказує на музикальність повісті „Зірка”, але несправедливо називає твір безпроблемним [9, с. 194]. Цю думку заперечує Ф.Погребенник, який у післямові до двотомника творів Б.Лепкого вказує на високу естетичну вартість повісті та актуальність її навіть у наш час [7, с. 691]. Дослідник наголошує на потребі подальшого, поглибленого вивчення „Зірки”, що залишається поки що „білою плямою” у творчості Б.Лепкого.

Серед сучасних літературознавчих досліджень повість „Зірка” згадується у праці О. Царик „Творчість Б. Лепкого в українсько-польських літературних взаєминах 1899-1941 рр.”, де твір розглядається у контексті дружби українського митця з польським прозаїком В. Орканом зокрема та українсько-польських взаємин в першій половині ХХ ст. загалом [11]. Аналізу повісті „Зірка” з використанням компаративістичних методик присвячена стаття Т. Дзися, який спробував поставити „Зірку” в типологічний ряд творів світової літератури, що порушують тему „втраченого покоління”, зокрема з романами австрійського письменника Й. Рота [4].

Звернення письменника до стрілецької тематики не було випадковим. Б.Лепкий як щирий патріот усім серцем підтримував визвольні змагання українського народу, його боротьбу за власну державність, активно відгукувався на події війни у своїх поезіях („Голос надії”, „Гаркнули бубни”, „Наш мінйон”, „Буря”, „Напис на стрілецьких гробах”). Як справедливо стверджує Н.Білик, „оспіваючи визвольну боротьбу галицьких українців, зокрема, їх збройних сил – Українського Січового Стрілецтва, поет підніс своїми творами національну і самостійницько-державну свідомість українського загалу” [2, с. 67].

Доля „усусів” була письменнику особливо близькою, адже багато його знайомих і друзів були учасниками цього військового формування, до стрільців належав і брат Богдана – Лев Лепкий. «У воякові під жовто-блакитним прапором Б.Лепкий бачив передусім творця та носія української ідеї та нових духовних цінностей. Серед основних елементів стрілецької ідеології він виділяв такі: бадьорість духу, віра в свої сили і в свою святу справу та палке соборницьке переконання» [2, с. 47]. Тож цілком закономірно, що у своєму прозовому полотні митець спробував змалювати колишніх січових стрільців уже після трагічної поразки визвольних змагань, коли доля розкидала їх по всіх усюдах. У центрі повісті „Зірка” – життєвий шлях „комбатантів”, які опинилися у 20-х роках ХХ ст. на Закарпатті.

Як свідчать історичні факти, у 20-х роках ХХ ст. на території Закарпаття опинилося багато українських емігрантів із Галичини та Східної України. В історії краю це був новий, важливий етап розвитку. 8 травня 1919 року в Ужгороді на засіданні Центральної Руської Народної Ради у зв'язку з неможливістю возз'єднати Закарпаття з Україною було прийнято рішення про приєднання краю до Чехословаччини. Делегація на чолі з А.Волошином передала прийняте рішення президенту Чехословаччини Т.Масарику. Після довгих років безправного становища в складі Угорщини 10 листопада 1919 року на конференції у Сен-Жермені було винесене рішення про включення Закарпаття до складу Чехословаччини на правах автономії. І хоча чехословацький уряд усіляко гальмував надання краю прав автономії, все ж у цей час відбувалося поживлення культурно-національного життя. Виникали нові політичні партії, активізувало діяльність товариство „Прогрессіта”, організовано український професійний театр, масово почали видаватися журнали і газети, відкривалися школи і гімназії.

Неоціненну роль у цих процесах відіграли емігранти з „Великої України”, про що, зокрема, свідчать спогади очевидців. За словами о.Сабола (Зореслава), чеська влада до українців ставилася з меншою прихильністю, ніж до емігрантів з Росії. Переважно вони ставали вчителями і лікарями, інженерами й адвокатами, часто у глухих селах, віддалених від міст, але ця „їхня жертва стала для нас, на Закарпатті, життєдайною ін'єкцією, що почала оживляти наше національне життя” [8, с. 433]. Фактично саме емігранти відіграли роль генеруючої сили для місцевої, ще слабкої і неорганізованої інтелігенції. Цю думку підтверджує і спостереження історика В.Худанича, який вважає, що саме під керівництвом емігрантів „і за їх допомогою була підготовлена значна кількість нової, національно свідомої інтелігенції краю, яка за короткий час пройшла велику школу політичного національного навчання. Тільки тим можна пояснити, що на початку міжвоєнного періоду

наш край мав назву Підкарпатської Русі, а в кінці цього періоду вже була проголошена перша в історії краю держава – Карпатська Україна” [10, с. 542]. Ці історичні процеси періоду між двома світовими війнами знайшли відображення і в повісті Б.Лепкого „Зірка”.

Головний герой повісті – колишній сотник УГА Петро Пилипець, якого побратими прозвали Ладом. Десять років він провів на війні, опинився у таборі для інтернованих, звідки втік і потрапив на Закарпаття. Автор не вказує назви міста, але за окремими реаліями та деталями вгадуємо столицю краю – Ужгород. Ось як сотник підсумовує пережиті роки: „Касарня, стрілецькі рови, тиф і наскрізь передірявлена нога, так що можна туди инурук пересилити, як медведєві кільце через ніс” [5, с. 489]. У незнайомому для себе містечку Пилипець зустрічається зі старим товаришем, теж колишнім старшиною, – доктором Барилом, який є повною протилежністю Петра. Ладо – патріот, людина мрійлива, ідеаліст, схильний до рефлексій; Барило – приземлений матеріаліст, який дослуховується розуму, а не серця, на перше місце ставить свій матеріальний добробут і готовий заради прибутку переступити через моральні принципи.

Стосунки Лада з доктором та його родиною складають одну сюжетну лінію повісті. Інша сюжетна лінія – знайомство, що швидко переросло у взаємне кохання, сотника з дівчиною Марією Кленівною, яку всі називають Зіркою. Однак на першому місці у творі не розвиток зовнішнього подієвого сюжету. Автор більше зосереджується на аналізі почуттів героїв, їх діалектиці, фіксуванні думок і переживань. Це відбивається і на побудові повісті, яка має досить фрагментарний, „мозаїчний” характер, що властиво творам імпресіоністичного спрямування.

Письменник зосереджується на розкритті внутрішнього світу особистості, використовуючи прийоми імпресіоністичної поетики: відтворення почуттів і вражень, передачу потоку думок, засоби суміжних мистецтв, зокрема музики та живопису. Глибшому дослідженню психології персонажів сприяють монологи, наближені до прийому „потоків свідомості”. Заглиблення героя у спогади чи мрії про майбутнє відбиває те, що він переживає саме в цю мить, і пов'язане зі сприйняттям дійсності. Імпресіоністична техніка сприяє фіксації й тих вражень, для яких джерелом є не зовнішній світ, а сфера підсвідомості.

Героєві Б.Лепкого – сотнику Пилипцю психологічно важко влаштуватися в новому для себе житті, його постійно переслідують нічні видіння з часів війни. Однак Ладо – сильна особистість, яка не піддається песимізму і вперто бореться проти несприятливих життєвих обставин, допомагає іншим. Сотник випадково зустрічається із давнім військовим побратимом – Петром Чорнишенком, що організував у невеличкому

містечку Закарпаття аматорський театр. Хоча Чорнишенко працює в банку, смисл свого життя він убачає зовсім не в цьому і зізнається Пилипцю: *„Весь день то кульками на рахівниці суваю, то коронами дзвоню, а перед очима в мене все Садовський, Саксаганський, Кропивницький, Карпенко-Карий так і снуються і кивають на мене... Хотілося б мати театр. Ставити штуки, одушевлювати народ, будити свідомість і гордоці національні”* [4, с. 518].

Прототипом образу Чорнишенка могли послужити реальні люди, адже „у створенні першого професійного театру на Закарпатті вирішальну роль зіграли вихідці з Галичини та Наддніпрянщини” [1, с. 13]. Саме завдяки ентузіастам-емігрантам, що спиралися на аматорські гуртки, які діяли насамперед в Ужгороді (під керівництвом Михайла Виняра) та Берегові (режисер Михайло Баланчук), у січні 1921 року вдалося відкрити перший український професійний „Руський театр” товариства „Просвіта” в Ужгороді. А вже в серпні на Закарпаття разом із драматургом С. Черкасенком приїжджає М.Садовський, який перебуватиме на посаді директора і головного режисера „Руського театру” два роки. Про діяльність аматорських гуртків, їх учасників, а потім професійного театру, роль емігрантів у відродженні національно-культурного життя в краї Б.Лепкий міг чути від безпосередніх очевидців, зокрема В.Пачовського, що теж кілька років учителював на Закарпатті. Крім педагогічної праці, В.Пачовський брав участь у написанні підручників, укладанні хрестоматій для закарпатських шкіл, був одним з ініціаторів активізації діяльності „Просвіти”, одним із головних завдань якої, на переконання поета, є берегти рідне слово і „пробуджувати в закарпатців почуття всеукраїнської єдності” [3, с. 7]. Безперечно, ці відомості Б.Лепкий міг використати для більш точного відображення тогочасної ситуації на Закарпатті, відтворення культурної атмосфери в краї.

Керівник театру Чорнишенко допомагає сотнику Пилипцю віднайти новий смисл життя. Ладо за освітою музикант, чудово грає на фортепіано. Тому він охоче погоджується на пропозицію свого давнього товариша забезпечити музичний супровід вистав під час гастролей. Атмосфера творчої праці, відчуття своєї потрібності допомагають сотнику відновити душевну рівновагу, його вже не переслідують видіння з маршируванням черевиків і чортиком, що хіхікав у кутку. Сотник готовий працювати для загальної користі там, де його поставила доля. *„У нас ще багато роботи в кожній селі окрема і в кожній містечку. Кожний з нас, працюючи для частини, тим самим працює для цілоти, бо цілість складається з частин”* [4, с. 552] – говорить Пилипець доктору. У цих словах відбиваються погляди Б.Лепкого, який, поділяючи концепцію історика

В.Липинського, саме інтелігенцію трактував як рушійну силу національного відродження, яка самовідданою працею повинна піднести загальний рівень національної свідомості.

Головні персонажі повісті „Зірка” – сотник Пилипець, Петро Чорнишенко, Зірка, „докторова” – є емігрантами з Галичини та Наддніпрянської України, які в силу різних обставин опинилися на Закарпатті і тут продовжують громадську діяльність. У їхніх серцях збереглася туга за рідним краєм, але Закарпаття вони теж вважають куточком української землі і, не шкодуючи сил, працюють для єдиної мети – вільної і соборної України. Невипадково один із представників місцевого населення – голяр – із вдячністю говорить Пилипцю, що саме завдяки емігрантам змінився соціальний статус українців на Закарпатті: *„Перше руснак, то значило хлоп, а тепер вони мають чимало професорів, учителів, інтелігенції”* [4, с. 508].

Однак автор не ідеалізує стосунки місцевої закарпатської інтелігенції та емігрантів, змальовує упередженість, із якою окремі закарпатці ставилися до прибулих галичан чи наддніпрянців. До таких персонажів у повісті належить нотар, про якого автор з іронією зазначає: *„Був найбагатіший з цілої громади, а до того чоловік „на становищу”, а не якийсь там емігрант, про якого нічого певного сказати не можна, частогусто не знати навіть, чи має він які студії та „кваліфікації”* [4, с. 574]. Нотар, як і сотник, теж небайдужий до Зірки і на цьому ґрунті між ним та Пилипцем виникає взаємна неприязнь та протистояння. Однак першопричиною цього протистояння є не стільки любовний конфлікт, скільки насамперед різниця світоглядів та ціннісних установок. Це найбільше проявляється в епізоді напередодні ловів, коли, за словами Ф.Погребенника, між персонажами „відбувається політична сутичка” [7, с. 692].

На слова Пилипця про те, що він добре володіє зброєю, нотар зі зневагою відповідає: *„То ви, як бачу, небезпечний чоловік. Дивуюся, що вам дали дозвіл перебувати в нашій спокійній країні.*

– Дивується?

– І жалію...

– Не розумію, як українець може жалувати, що український старшина після кількох літ важкої боротьби знайшов хвилиний приют на отсім клаптику все ж таки нашої, української землі.

– Я не українець, я русин”[4, с. 602].

Пилипець чинить так, як і личить мужчині, викликає нотаря на дуель, але той уникає відповіді, а на полюванні підло стріляє сотникові в спину. Як бачимо, Б.Лепкий добре орієнтувався у тогочасній суспільно-політичній ситуації на Закарпатті і хоча епізодично, однак гостро порушив у повісті проблему русинства, яка залишається

актуальною та викликає багато суперечок і в наш час.

У повісті „Зірка” Б.Лепкий першим із українських письменників звертається до мало-відомих сторінок нашого минулого (доля українських емігрантів у 20-30-х роках на Закарпатті, їх роль у національному відродженні краю), змальовує складний період в історії України, коли багато хто втратив надію на майбутню незалежність української держави. Попри це твір насажений оптимізмом, і про те, що автор не втрачав віри в перемогу, нехай навіть і далеко, національно-визвольних змагань, свідчать персонажі повісті, до яких Б.Лепкий ставиться з найбільшою симпатією. Доля Петра Пилипця, Чорнишенка, Зірки, „докторової”, віднаходження ними смислу буття у нових, часто несприятливих обставинах, впевнювали читачів у тому, що майбутнє в Україні та її народу є. Повість „Зірка” написана в лірично-психологічному ключі, автор зосереджується не стільки на поді-

ях, скільки на розвитку психічного стану головного героя від відчаю до впевненості у своїй майбутній долі, змальовуючи в ліричних тонах розвиток кохання Петра і Марії. Письменник, використовуючи художні засоби імпресіонізму (увага до внутрішнього світу, змалювання подій через кут зору персонажа, фрагментарна композиція, що відбиває розвиток емоцій, психологічний пейзаж, увага до кольорів, засоби музики, настроєвистість картин), майстерно відтворює душевне одужання свого героя, віднаходження ним смислу буття.

Таким чином, лірико-імпресіоністична повість „Зірка” посіла гідне місце серед української прози „стрілецької тематики” („Марія” і „Сини” В.Стефаніка, „Туга” М.Черемшини, „Кільці рож” П.Карманського, „Перші стежі” О.Бабія), акцентувала увагу на не висвітлених до того часу подіях нашої історії, розкривши роль колишніх січових стрільців в утвердженні української національної ідеї на Закарпатті.

Література

1. Баглай Й. О. Роль театрального мистецтва у піднесенні національної свідомості українців Закарпаття в 20-30-х роках / Й. О. Баглай // Українські Карпати : матеріали міжнародної наукової конференції „Українські Карпати : етнос, історія, культура” (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). – Ужгород : Карпати, 1993. – С. 13–19.
2. Білик Н. І. Богдан Лепкий. Життя і діяльність / Надія Білик – Тернопіль : Джура, 2001. – 172 с.
3. Голомб Л. Василь Пачовський та його місце в національно-культурному відродженні Закарпаття / Лідія Голомб // Голомб Л. Василь Пачовський. Закарпатські сторінки життя і творчості поета. Шкільна серія. Випуск 6. – Ужгород : Гражда-Карпати, 1999. – С.3-29.
4. Дзись Т. Йозеф Рот і Богдан Лепкий : типологічні відповідності у творах „Втеча без кінця” і „Зірка” / Тарас Дзись // Наукові записки. Серія : Літературознавство. – Тернопіль : ТНПУ, 2004. – Випуск XV. – С. 316–336.
5. Лепкий Б. Зірка / Богдан Лепкий // Лепкий Б. Твори: У 2 т. – К. : Наукова думка, 1997. – Т.2. – С.488-621.
6. Петраш О. Маловідома повість Богдана Лепкого з повоєнного життя комбатантів Української Галицької Армії „Зірка” / О. Петраш // Богдан Лепкий – видатний український письменник : збірник статей і матеріалів конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження письменника / відп. ред. Р. Т. Гром'як, М. П. Ткачук. – Тернопіль, 1993. – С. 122–129.
7. Погребенник Ф. П. Післямова / Федір Погребенник // Лепкий Б. Твори : У 2 т. – К. : Наукова думка, 1997. – Т. 2. – С. 684–694.
8. Сабол С. С. (Зореслав) Зростання української свідомості серед молоді Закарпаття в 1930-х роках / С. С. Сабол // Українські Карпати : матеріали міжнародної наукової конференції „Українські Карпати : етнос, історія, культура” (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). – Ужгород : Карпати, 1993. – С. 426–438.
9. Сивіцький М. Богдан Лепкий : життя і творчість / Микола Сивіцький. – К. : Дніпро, 1993. – 375 с.
10. Худанич В. І. Міжвоєнний період в історії Закарпаття / Віктор Худанич // Українські Карпати : матеріали міжнародної наукової конференції „Українські Карпати : етнос, історія, культура” (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). – Ужгород : Карпати, 1993. – С. 538–545.
11. Царик О. М. Мотиви польської літератури в творчій спадщині Богдана Лепкого / Ольга Царик // Теорія літератури, компаративістика, україністика : збірник наукових праць. – Випуск 19. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – С. 359–365.

Александр Кордонец

**ТЕМА НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ НА ЗАКАРПАТЬЕ
В ПОВЕСТИ Б.ЛЕПКОГО „ЗВЕЗДА”**

Аннотация. В статье рассматривается повесть Б. Лепкого «Звезда», в которой раскрываются малоизвестные страницы нашей истории – роль бывших сечевых стрелков в процессах национального возрождения на Закарпатье.

Ключевые слова: модернизм, импрессионизм, национальное возрождение, сечевые стрелки, Закарпатье.

Kordonets Oleksandr

**THE THEME OF NATIONAL REVIVAL IN ZAKARPATYA
IN BOHDAN LEPKY'S STORY "THE STAR" ("ZIRKA")**

Annotation. The article deals with Bohdan Lepky's story "Star" ("Zirka"), which reveals little-known pages of our history – the role of former sich riflemen in the process of national revival in Transcarpathia.

Keywords: Modernism, Impressionism, national revival, Sich Riflemen, Transcarpathia.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2013 р.

Кордонець Олександр Анатолійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури УжНУ.